

racionalno utemeljenje ni u odbrani nacije, jer ako brani "veliku" državu prisiljava naciju da živi u "neprirodnoj" netetničkoj državi, a ako brani etničku državu onemogućava naciju u realizaciji svog ideala, "velike" države. Drugim rečima, stalna plačljivost nacionalističkih intelektualaca primarno je rezultat nezadovoljstva "malobrojnom" nacijom i malom državom, što je u neskladu sa pravednom i obećanom "velikom idejom". Zato su "druge" nacije, "izmišljeni" narodi, "konvertiti", druge religije, države i ideologije, "odgovorni" za njihovu brojnu minornost, jer nacionalizam nije u stanju da se suoči sa činjenicom da su sve brojne "velike nacije" nastale kao nadetničke i "nadorganske" kategorije, uz "žrtvovanje" svakog ekskluzivizma – u etnosu, veri, jeziku, imenu... Posebno u poslednjem. Suština etničkog nacionalizma, a takvi su svi na Balkanu, jeste pretpostavka iracionalnog ekskluzivizma, koji je sasvim u neskladu sa "velikom" idejom. U naciju su mogli da "uđu" pripadnici drugih etnosa samo ako prihvate da se "vraćaju" izvorom, "pravom" etnosu; mogli su sa uđu i pripadnici drugih vera, ali je "prava" nacija ona sa "izvorom" verom, mogli su da uđu i oni koji su govorili drugačijim dijalektom, samo ako priznaju od koga su ga "uzeli"; i na kraju, i najvažnije, mogli su da uđu i oni sa drugačijim imenom, ali prava nacija je ona sa "izvornim" imenom. Pod etničkim imenom mogla je biti stvorena i nadetnička kategorija, ali uz uvek prisutno pravo prvenstva "izvorno" imenovane nacije. S druge strane, i ako "uđu" i prihvate "izvorni" etnos, veru, jezik i ime, u svakom kritičnom momentu preispitivanja "čistote" nacije, mogli su biti opomenuti "ko su", jer pripadnikom etničke nacije se ne postaje po dubokom uverenju nacionalista, on se rađa. A onda se postavlja nikad rešena zagonetka: ako se rađa, od kog kolena se računa "izvornost" i "čistoća"?

Legitimno je želeti jaku, nezavisnu državu, težiti snazi i oslobađanju od dominacije. Nelegitimne motive proizvodi nacionalizam koji u "svojoj" državi identifikuje "druge" kao one koji samim prisustvom "remete" ideal, negira ih ili im nameće svoje ime, istoriju, tradiciju, religiju, simbole, ili im pak preči iseljavanjem sa "svoje" istorijske teritorije. Prvi su uzročnici, drugi su nadgradnja koja vremenom nadilazi uzročne interese i postaje sama sebi svrha. Umesto snažne države prema spolja, ona se iznutra izjeda sukobima i netolerancijom. Umesto "velike" države, ona se nužno cepa na minimalne delove. Etnos kao okosnica nacije može da bude onoliko veliki koliko mu je istorijom i kulturom obezbeđeno, pa je i etnička država onoliko kolike su etničke mogućnosti. Ambicija da etnička država bude silom "velika" vodi zahtevu da i etnos bude "veći" nego što jeste, da i istorija na koju se poziva, jer jedino ona daje legitimitet velikim ambicijama, bude drugačija. Tu se dolazi do pitanja koje nacionalizam nikada ne postavlja: zašto nacionalne države u Evropi (velike po balkanskim merilima) nisu mogle da budu etničke? Upravo zato što bi to značilo beskonačno parcelisanje Evrope. Zato evropske nacionalne države i nastaju kao nadetničke i zato njihova imena i jezik nemaju etničko obeležje. Čak i kada je uzet jedan dijalekat za nacionalni jezik, ime nacije nije uzeto od etnosa. Na Balkanu taj pokušaj sa Jugoslavijom nije uspeo zbog uverenja o naciji kao "prirodnoj", "organskoj" kategoriji, sa izvornim imenom, večitim i nepromenljivim jezikom, religijom i "karakterom". Problematičnost ovakve percepcije nacije–etnosa koja će obezbediti jednu misao i jedno stremljenje u "nacionalno–etničkoj" državi, ispoljavala se u svakom suočavanju sa stvarnošću. Naime, i kada se ostvari ideal relativno "čiste" države, umesto nacionalnih "neprijatelja" i iz njih proisteklih nacionalnih stereotipa, koji su samo najočigledniji pokazatelj zatvorenih društava, pojavljuju se u okviru nacije–etnosa novi i drugačiji, unutrašnji "druzi", drugomisleći, čije prisustvo izaziva odbojnost i želju za eliminacijom ili duhovnom asimilacijom.

Slika "sebe", svojih osobenosti i iz njih proisteklih "prava", posebno onih na "veliku" državu, temeljila se uvek na uverenju o nepremostivim razlikama između južnoslovenskih i balkanskih nacija, na sopstvenoj superiornosti i inferiornosti "drugih", kao na i odricanju bilo čega zajedničkog ili sličnog sa »drugima«. One su se "razlikovale" po svojim »karakternim osobinama« i neprevladanim nasleđima, po načinu života, običajima i tradicijama, po svojim "savršenim" i "nesavršenim" jezicima, po svojim "najstarijim" i "izmišljenim" imenima, po svojim sposobnostima i zaslugama, po oblicima lobanja, visini čela i jagodicama... I, naravno, po svojim "pravima". Zato je za sujetu velikih nacionalizama malih balkanskih nacija moralo porazno zvučati zapažanje pojedinih stranaca o njihovim međusobnim razlikama. Austrijski konzul za istočnu Grčku, Han sredinom 19. veka je zapisao: "Ni najpažljiviji posmatraoci, koji bi od Beograda do grebena Matapana sišao, ne bi umeo kazati u čemu se razlikuju Srbi od Bugara, Albaneza, Rumeljota, Peloponezaca i Majnota, kakva je razlika u odelu, nošenju kose, ukusu građevine, načinu obrađivanja zemlje, gajenju stoke i tako dalje.. i on, ako samo ne bi znao njihovih jezika, mogao bi lako pomisliti da su članovi sve istoga naroda. Kad je pisac ovoga dela iz Austrije u Beograd prešao, pomislio je kao da je odmah u Grčku došao" (Han, 1876).